

Pygamber tebipçiligi: Si, Jim, Ha

Category: Kitapcy, Medisina, Sözler

написано kitapcy | 23 января, 2025

Pygamber tebipçiligi: Si, Jim, Ha ■ «Si» harpy: ✅

شوم سarymsak. (*Allium sativum*). Gyzgyn-gurak tebigatly. İçege agyrysyny, ýellenmäni aýyrýan oňat serişde. Sargy hökmünde ulansaň deridäki ýaralary bitirýär. Ony iýmek suw üýtgemesinde (suw üýtgän çaglari) peýdaly. Aýbaşynyň akmagy, düwünçegiň ýoldaşyny agyryszыz çykarmak, kelleagyry, göz kesellerini bejermekde ulanylýar.

Bir hadysda: «Eý, Aly, sarymsagy çigligine iý. Eger ýany-ma perişde gelmeýän bolsa, menem sarymsak iýerdim» diýilýär. Başga bir hekaýatda bolsa Alynyň: «Resulalla sarymsagy bişirmän iýmekligi gadagan etdi» diýen sözleri getirilýär.

Sarymsak sowuklama bilen kesellänlere, sowukganly, ýarpy göwresi şel bolan adamlar üçin örän oňat iýmit. İçegede dörän agyryny, ýellenmäni aýyrýar. Sowuklama kesellerinde, awuly haýwanlar çakanda zäheriň garşysyna iň oňat serişde. Owradylan sarymsagy ýylan ýa-da içýan çakan ýerine sargy edip ýapsaň tiz şypa berer. Ol bokurdak agyrysyna peýdaly we gakylyk goparyjy serişde hökmünde bellidir. Bulardan başga-da onuň örän köp peýdasy bar.

Enes: «Bu miwäni iýen kimse metjidimize golaýlaşmasyn» diýdi. Sarymsagyň agyzda galan ýakymsyz ysyny porsuja (porsukert سذاب) otuny çeýnemek bilen aýryp bolýar.

ثليح و جليد Gar we buz. Olary iýmek aşgazana we bagra örän zyýanly. Esasanam bu saly gowşak, ejiz adamlara ýiti täsir edýär.

■ «Jim» harpy: ✅

جبن Ýag. Täze ýaglaryň tebigaty sowuk-çygly. Köne ýaglaryň tebigaty gyzgyn-gurak bolýar. Iň oňady şol ikisiniň

aralygyndaky ýagdyr. Täze ýag örän ýokumly we semrediji bolýar. Duzly ýagy köp iýmek teniňi arrykladýar, ýone jynsy höwesiňi artdyrýar.

Ümmi Selme Pygamberimize gowrulan ýag eltendigini, Pygamberimiziňem ony iýip, täret almazdan namaz okandygyny gürrüň berdi.

Gowrulan ýag aşgazan-içege ýaralaryny bitirmekde we içgeçmä garşıy iň oňat serişdedir.

جرجير Ajybalgaz. (Nasturtium officinale). Tebipler oňa «Äşäniň oty» diýibem at beryärler. Ajybalgaz gyzgyn-çygly tebigatly ösümlik bolup, jynsy gatnaşyga bolan höwesiňi joşurýar. Bu ot hakynda Pygamberimiz: «Agybalgaz ýaramaz gök önümdir. Göwnüme bolmasa, ol dowzahda bitýän ýaly» diýipdir.

چىراد Çekirtge. Gyzgyn-gurak tebigatly, ýokumlylygy az bolan haýwan. Çekirtgäni yzygider iýip ýörmek horluk derdine uçradýar, süňňüni arrykladýar. Ibn Abu Awfy: «Biz Pygamberimiz bilen ýedi jeňe gatnaşdyk, iýmitimiz hem çekirtgedi» diýdi. Bu hakynda Omar: «Gowrulan çekirtge iýesim gelýär» diýse, Enes: «Pygamberimiziň aýallary bir-birege çekirtge sowgat ederlerdi» diýdi.

چىز Käşir. (Dancus). Bu ösümlikde ýellendiriji we gyzgynlyk ýaly täsirler bar. Käşir nahara bolan işdäni açýar. Käşir tohumyny içmek aýbaşyň we peşewiň agyrysz akma-gyna peýda berýär.

چىمار Hurma maňzy. Ak reňkli, sowuk-gurak tebigaty bolan, içgeçmäni saklayán we haýal siňyän miwe. Ibn Omara salgylanyň aýtmaklaryna görä, Pygamberimize hurma maňzyny getirip berenlerinde: «Ynsanlaryň arasynda musulmana nähili hormat edilen bolsa, daragtalaryň arasynda-da hurma agajyna aýratyn bereket berlendir» diýipdir.

جوز الطيب Muskat hozy. (Juglans muscus). Gyzgyn-gurak tebigatly. Durkuňy saklamakda, agzyňda ýakymly ysyň döremeginde peýdalanylýar. Onuň ukladyjy täsiri bolup, ada-ma

edýän täsiri haşhaş samanynyňky ýalydyr. İşsiz adamlar wagtyny hoş geçirmek üçin, onuň üstüne zagpyran we şeker goşup ulanypdyrlar. Muskat hozy nahary tiz siňdirýär, ýöne ony aşa köp ulanýanlaryň tiz zaýalanma-gyna sebäp bolýar.

جوز الهند Kokos hozy. Hindi hozy. (*Juglans indica*). Gyzgyn we çygly tebigatly. Jynsy höwesiň artmagyna ýardam berýär. Ol edil kedr hozy ýaly täsir edýär.

جوز Hoz. (*Juglans regia*). Gyzgyn-gurak tebigatly. Kähalatlar kelleagyryň döremegine getirýär. Aşgazan üçin ýaramsyz, siňmesi agyr bolan ösümlük. Hozuň ter-täze miwesi guran miwesinden has peýdaly. Ary baly bilen garylan hoz bokurdak agyrylaryny aýyrýar.

Ibn Sina: «Injir, hoz we porsuja otuny iýmek ähli zäheriň garşysyna dermandyr» diýdi.

Diskorit hem edil şonuň ýaly aýtdy. Ol: «Eger heläk edi-biljek zatlardan öň ulanylسا gorap saklar, soň ulanylسا zäherini aýrar» diýdi.

Muhezzepden rowaýat etmeklerine görä, «Mansuryň ýany-na giremde, onuň hoz bilen ýag iýip duranyny gördüm. «Bu näme?» diýip soranymda, ol maňa bakyp: «Kakam maňa atam-dan eşidip gürrün berdi. Ol hem Pygamberimiziň hoz bilen ýag garyp iýip duranlygyny görüpdir we onuň nämeligini sorapdyr. Şonda Pygamberimiz: «Ýag bir dert, hoz hem bir dert. İki dert birlesse derman bolýar» diýipdir.

■ «Ha» harpy حبة سوداء

Garaçörek. (*Nigella*). Buhary oňa ikinji derejeli, gyzgyn-gurak tebigatly ösümlük diýdi.

Abu Hureýreden eşidip, şeýle rowaýat etdiler: «Size garaçöregi ullanmagy maslahat berýän. Onda ölüm awusyndan özge ähli kesele şypa bardyr».

Arap dilinde «Habbatus-söwda» diýilýän, garaçörek ösümligini parça «Şowniz» atlandyrýarlar. Al-Jeremi Hasandan eşi-dip, ol ösümligiň gorçisadygyny (لـ hardal, sary-gülli ösümlük) aýtdy. Hyrawy bolsa onuň terpentin (batam, بـ hwoýaly

agaçlardan alynýan smolaly jisimleriň garyndysy) agajyndan başga zat däldigini aýdypdyr.

Abdyllatyp: «Şowniz» garaçörenkdir. Oňa «hindi tmini» hem diýilýär. Onuň saglyga berýän peýdasy çaksyz köpdür. Şo-nuň üçin onuň ähli derdi-belany aýyrýan kämil dermanlygy hakdaky gürrüňler köp ýaýrady. Elbetde bu ýerdäki «ähli derde derman» diýen söz, onuň ähli derde däl-de, örän köp derde dermandygyny aňladýar. Allatagalanyň «Ol ähli närseden ba-ğış edilen » diýen sözleri hem muňa mysaldyr.

Şu dermanda hem şonda aýdylyşy ýaly kesel bejeriji täsir köpdür. Elbetde munuň anygyny Alla we onuň resuly Muham-met pygambar bilýär. Biziň ylmymyz oňa ýeterden ejiz. Pygamberimiziň bu hakda agzap geçmegi onuň: «„Säher turup, ýedi sany hurma bilen ertirlik edinýän adama şol günüň do-wamýnda zäher we jady täsir edip bilmez» diýsi ýaly ýa-da «Elbetde siňegiň bir ganatynda zäher, beýleki ganatynda şypa bardyr» diýip aýdyşy ýalydyr. Sebäbi biz muny eşitsegem, onuň nädip şeýle bolýandygyna akylymyz çatmaýar. Şunuň ýaly zatlar örän köp bolup, bu habarlaryň ählisi Pygambberimiziň keramatyna nyşandyr.

Garaçörek (şowniz) – sowuklama bilen bagly ähli kesellere peýdaly. Oňa özge zatlaryň käbirini goşsaň welin gyzgynlyk bilen bagly dertleri hem tiz bitirýär. Bu edil tebipleriň zagpyranyň üstüne kamfara dänesini goşup ulanyşy ýalydyr. Garaçörek ýellenmäni, heýwere keselini aýyrýar, dört günden gaýtalanýan gyzzymany bejerýär. Burun dykylmasyny açmakda, bokurdak mäzleriniň çişmesiniň aýrylmagyna, ýeli çykaryjy hökmünde, çygly aşgazany guratmakda, peşewiň, aýbaşynyň we süýdüň kadaly hem agyrysyz akmagynda giňden ulanylýar. Ony sirke bilen garyp, garnyň üstüne sargy edip ýapsaň «kädi çigidi» (حَبُ الْقَرْعَ) diýilýän aşgazan gurçugyny öldürýär. Güýcli ýoňlamany, dümewi bejerýär. Onuň sykylyp alınan ýagyny ysgamak ruhy ke-sellerini bejermekde peýdaly. Siňnili we haly aýyrmak üçin giňden ulanylýar. Ony sürteseň saçyň we sakgalyň tiz ösdüýär, saç agarmasynyň öňünü alýar. Tmin gaýnadylan suwdan bir mysgal alyp içmek demgysmany aýyrýar, möý çakanda zäherini ýok edip, şypa berýär. Her günde tmin gaýnadylan suwdan 2

dirhemlik içmek it dişlemesi zeraň dörän agyryny aýyryp, heläk bolmakdan gorap saklaýar. Ony tütemek mör-möjekleri, çybyn-çirkeýi gidirýär. Tmini çörek bilen iýmek iç ýellenmesini aýyrýar, kelleagyry, ysmaz, ýüz ysmazy (gyşar-masy) ýaly dertlere peýda berýär, çakyzaň tutanda, pulsuň işleýşini gowulandyrmakda, bürme keselini (بات), huşsuzlygy, başaýlanmany we bokurdak mäzleriniň çişmesini bejermekde iň oňat serişde. Tminiň peýdalary örän köpdür. Onuň ählisini bilmek isleýänlere tebipleriň ýazyp giden uly eserlerini okamagy maslahat berýän. Sebäbi şol kitaplarda tminiň peýdasy hakynda bu kitaba sygmajak örän köp peýdalar beýan edilen. Şol ösümligiň şeýle peýdalydygy hakynda tebipler bilen bolsa, onda ol hakynda Pygamberimiz, gör nämeleri bilendir? Öňki ötenleriň az sanly ylmy öňki-soňkyň serweri bolan Pygamberimiziň ylmynyň ýanynda hiç zatdyr. Goý oña, onuň maşgalasyna we dost-ýaryna kyýamat gününe çenli hemişelik salawat bolsun!

حَبُّ الصَّنْوَبِ Kedr hozy. Gyzgyn-çygly tebigatly, ynsan tohumyny artdyrýar. Turşy nar bilen garyşdyryp ulansaň zäher-lenmä garşı oňat serişde bolup hyzmat edýär.

حَرْفٌ، حَبُّ الرَّشَادِ Salat. Kres-salat. (*Lactuca sativa*). Gyzgyn gurak tebigatly ösümlük bolup sowuk howa sebäpli dörän ganly içgeçme keselini bejerýär, jynsy höwesiňi oýarýar. Kres-salaty tütedip ýakmak mör-möjekleri, çybyn-çirkeýleri giderýär. İçegeleriň ýellenmesini, aşgazanda döreýän agyryny, sanjyny aýyrýar. Kres-salat edil gorçisa (جَرْد) ýaly täsir edýär. Pygamberimizden rowaýat etmeklerine görä: «Iki zatda şypa bardyr: Biri sabyrlylykda, ýene biri kres-salaty peýdalanmakda» diýipdir.

حَمْرَم Gök üzüm (bişmedik). (*Viris vinifera*). Sowuk-gurak tebigatly bolup, öt bilen (safra) baglanychykly keselleri bejerýär. Üzümiň sykylyp alnan suwy içgeçmäni we gusmany aýyrmakda iň oňat serişdedir. Jynsy höwesiňi oýarýar. Sykylyp alnan üzüm suwuna narpız ýa-da burç garyp içmek ýurek bulanmany dessine kesýär.

حریپر يۈپەك. Gyzgyn-gurak tebigatly bolup, iň oňady tebigy, entek önume öwrülmədik işlenilmədik yüpekdir. Ol endama ýakymly bolup, yüpek geýimleri geýmek bitiň döremegine päsgel berýär. Bu pikir Ibn Sinanyň «Yüpek geýim geýmek bitleri döredýär» diýen sözünüň tersinedir.

Buharynyň we Müslimiň rowaýat etmegine görä, Pygamberimiz Ibn Awfa we Zübeýda yüpek eşik geýinmäge rugsat beripdir. Çünkü olaryň endamynda gjilewük bar eken. Başga bir rowaýatda bolsa söweş möwsümünde ol ikisiniň bitden, büreden zeýrenip Pygamberimize şikaýat edenligi, Pygamberimiziň bolsa olara yüpek eşik geýinmäge rugsat berenligi aýdylýar.

Yüpek eşik geýinmek gara öthaltanyň (söwdaýy) zyýanly záheriniň bölünip çykmagyny azaldýar, ýürek-damar keselleri-ni bejeryär, olaryň işleýşini güýçlendirýär. Yüpek geýim geýmek erkekleré gadagan edilen zatdyr.

Başga bir hadysda aýdylyşyna görä, gadagan (haram) edi-llen zatlary derman hökmünde peýdalananma rugsat berlipdir. Sha-pypy mezhebinde gjilewük we ýene-de birnäce derdi bejer-mek üçin yüpek geýinmeklige rugsat berlen. Emma Ymam Mälík ony gadagan etdi, belki-de onuň ýeterlik delili bolmagy mümkün.

Abu Musadan rowaýat etmeklerine görä, Pygamber alaý-hyssalam: «Allatagala altyny we ýüpegi ymmatyryň zenanlaryna halal edip, erkeklerine haram etdi» diýipdir. Abu Der-da-dan eşidip, gürrüň bermeklerine görä, Pygamberimiz: «Allata-gala derdi we dermany bile iberdi. Her derdiň özüne derman ýaratdy. Özüňizi şolar bilen bejeriň, ýöne gadagan edilen zat-lara yüz urmaň» diýipdir. Pygamberimiziň: «Özüňizi bejeriň» diýen sözi buýrukdyr.

Onuň gadagan edilmesi şol zadyň haramlygyna delildir.

Pygamberimiz hem saglygyny bejerdýärdi. Bu hakda Abu Hüreýreden eşidenler «Halal zat bilen özüni bejerene şypa bardyr. Haram bilen saglygyna seredene Hudaý şypa bermez» diýdi. Başga bir hadysda: «Pygamberimizden «şerap-çakynda şypa barmydyr?» diýlip soralanda, «Ol derman däl-de, dert» diýipdir.

Abu Hüreýre: «Hapa zatlar bilen özüni bejermegi Pygamberimiz gadagan etdi» diýdi. Ibn Agraby «hapa», «hapysa» diýen söze

düşündiriş berip, şeýle diýdi: «Arap dilinde hala-nylmaýan zada hapa, hapsa diýilýär. Eger «haba söz» diýilse ol sögüncidir, «haba millet» diýilse kapyrlardyr, «haba tagam» diýilse gadagan edilen, haram bolan tagamlar göz öňünde tutulýar. «Haba şerap» bolsa zyýanly içgi diýildigi».

Osman ibn Abdyrahman: «Bir tebip Pygamberimiziň ýanyn-da gurbaganyň derde dermandygyny ýatlady. Pygamberimiz hem bize gurbagany öldürmegi gadagan etdi» diýdi.

Taryk ibn Suweýd Pygamberimize garap: «Eý, Resulalla, biz öz topragymyzda bitýän üzümleriň sykylyp alınan suwuny içýärис» diýende: «Ýok, beýtmäň» diýipdir. Taryk ýaňky sözünü ýene gaýtalap: «Biz onuň bilen syrkawlaram bejerýärис» diýende, «Ol şypa däl-de, derdiň özüdir» diýip, Pygamberimiz jogap beripdir.

Hattaby: «Üzüm şerabyны içmekligiň günädigi üçin, Pygamberimiz ony «dert» diýip atlandyrdы» diýdi. Meniň pikirimçe onuň aýdan bu sözünde peýda ýokdur. Sebäbi üzüm şeraby hakda soran adam ony içmegini günädigini bilmän duranokdy. Ol diňe şonuň tebigy peýdasy hakda soraýardy. Pygamberimiz bolsa ony inkär etdi. Herki zadyň dogrusyny Alla bilyär. Ýöne käbir keseller üçin onuň (gutulgysyz) dermandyggy mälim. Pygamberimiz ony dünýä durmuşyndan aýryp ahyrete, tebigatdan aýryp şerigata baglap aýdypdyr. Käbir kimseler, arak-şerabyň haram edilendiği üçin Allatagala onuň dermanlyk täsirini aýrypdyr diýýärler. Anygyny Alla bilyär.

Kapyrlar, bozuk, ýaramaz we günäli adamlar ony öwüp aňrybaş derejä ýetirdiler.

Aarak-şeraby gadagan edip, bizi yslam ýoluna gönükdirmegi, Hudaýyň bagış eden nygmatlarynyň biridir. Ony gadagan etmekde biziň dinimiziň kämilligi we Hudaýyň bize bolan mähri ýatyr. Ony içip ýörmek Hudaýyň bizde ýaradan kämil zatlaryny gidirer, ol akyldyr. Eger ony satyn alyp bolýan bolsa, ähli ruhlar baýlygy däl-de, şony gazanmak üçin jan ederdi. Arak-şeraby içen adam onuň zyýan-zelellerini dessine duýup başlar. Kim ondan içse erkini giderer we ýaramazlykdyr gadaganlyklara baş urar. Haram edilen jynsy gatnaşyga yüz urar, hatda akylyny aldyryp, haram gatnaşygy halal saýar. Ondaky ähli

ýaramazlyklary, egin-başa buşugyp ýörmek, ýorgan-düsege, köýnek-geýime gusmak ýaly zatlary özüne endik edi-ner. Hudaýyň şonuň ýaly gadaganlyklarynyň biri bolan – özüne kast etmeklige çenli alyp barar. Çakyry çakdanaşa köp içeniň şol zerarly ýogalmagy mümkün, ýa-da birnäçe günlär iýgisiz, içgisiz, özüne gelip bilmän gyzdyryp ýatar. Köp bendeleriň duçar bolan şol belasyndan Hudaýyň özi öz mähri bilen saklasyn! Eger şu aýdylanlara sähelce gümanyň bolsa, onda alymlardan sorap görmegiňi maslahat berýarin.

حلب Boýdäne. (Trigonella). Gyzgyn-gurak tebigaty bolan ösümlük. Ony gaýnadyp içmek aýbaşyň agyrysyz we ýeňil akmasyna peýda berýär. Aşgazan-içege ýollarynda dörän sanjyny aýyrýar. Ony iç ýuwmada hem, gaýnap hem ulanyp bolýar. Bu ot hakda Pygamberimiz: «Boýdänede ne-neňsi peýdaň bardygyny bilselerdi, ymmatym ony agramyna gyzyl berip, satyn alardy» diýdi.

Onuň esasy häsiýetleriniň biri agzyňda ýakymly ys döred-ýär, deri we peşew sebäpli ýüze çykan ýaramaz, porsy sysyň deregine jana ýakymly hoşboy ys berýär.

حلوى Halwa-süýji. Eger onuň düzümünde şeker köp bolsa, ol gyzgyn-çygly önümlere degişli. Ol bogaz çişini bejerýän serişde hökmünde belli, üsgülewige peýdalydyr. Halwa örän ýokumly iýmit bolup, eger onuň düzümünde ary baly bar bolsa, öt halsynda (söwdaýy) agyry-derdi bolan adamlary bejermek üçin iň oňat serişdedir.

Äşe hem Pygamberimiziň halwany we baly halaýandygyny aýdypdyr.

حلوى الخبيصة Habys halwasy. (ýag we hurma garylyp ýasal-ýan süýji) öt bilen baglanyşykly keselleri, inçekeseli bejerýär. Ol ukusyzlykdan ejir çekýänler üçin iň oňat şypadyr.

نوح Nohut. (Cicer). Gyzgyn-çygly tebigaty bolan ösümlikdir. Gara nohut ýokumlylygy we şypa beriji täsiri taýdan gyzyl nohutdan güýcli. Gyzyl nohut bolsa ak nohutdan ýokumly hasaplanýar. Nohut käteler içde ýellenmäni döredýär. Ol jynsy höwesiňi oýandyrmakda, ynsan tohumyny, zenan süydünü

artdyrmakda, reňkiň gowulandyrmakda iň oňat serişdeleriň biri hasaplanýar. Hamyr ýugurmakda hamyrmaýa nähili orun tutýan bolsa, nohudýň ynsan süňňüne edýän täsiri, berýän peý-dasy hem edil şonuň ýalydyr. Tebipleriň aýtmagyna görä, «Jynsy gatnaşyga taýyn bolmak üçin 3 sany zat zerur. Şolaryň ählisi nohutda bardyr».

حەمەر وەشىي Gögerçin. Tebigatynda çyglylyk az bolan guş. Gögerçin jüýjesiniň tebigaty has çygly bolýar. Gögerçin eti jynsy gatnaşygyň güýcli bolmagyna uly kömek berýär. Ganygyzgyn ýa-da guduzlama keseline duçar bolanlara gögerçin etini bişmedik gök üzüm bilen bile iýdirmeli. Eldekileşdirilýän gögerçinleriň eti guruşma, damar çekme kesellerine, sandyramasy bolan adamlara, igleme derdi bolanlara oňat şypa hökmünde tanalýar.

Hüseýinden eşidip aýtmaklaryna görä, gije höwürtgesinde ýatan guşy örüzmeli däl, çünki gije olar üçin dynçlyk çagydyr.

حەمەر وەشىي Gulan. Gyzgyn-gurak tebigatly haýwan bolup, onuň etini iýmek ganyň goýaldýar. Bil we böwrek agyrysyny bejermek üçin onuň ýagy oňat dermanlaryň biri hasaplanýar. Abu Katadanyň gulan awlamakda meşhurlyk gazanandygy hakda aýdýarlar, emma Pygamberimiz öýde saklanýan gulanyň etini iýmegi gadagan edipdir.

حنظل Türsek. (*Citrullus colocynthis*). Gyzgyn-gurak tebigatly, onuň dänesini we paçagyny iýmekden gaça durmaly. Gyrgyçdan geçirilen türsek bilen pisse maňzy garylyp alynýan ýagyň şypa beriji täsiri bar. Biýarasynда ýekeje miwesi bolan türsek jana howp salyjydyr.

Resulalla: «Ikiýüzli adamlar edil türsek ýalydyr, olaryň ysy ýok, tagamy bolsa ajydyr» diýdi.

حنطة Bugdaý. (*Triticum aestivum*). Gyzgyn tebigatly, çyglylygy we guraklygy kadaly bolan ösümlik. Ony gowrup iýseň, aşgazanda we içegede gurçugyň döremegine, içiň ýellenmegine getirýär. Ony degirmende un edilip üwelenden soňra birnäçe gün garasyp, soň hamyr edip, bişirip iýmek gerek.

سۇكىنە حyna. (Lawsonia). Sowuk-gurak tebigatly. Ony gyzgyn tebigatly ösümligem hasaplaýarlar. Agyzda we agyz boşlugynda dörän ýaralary bitirmekde, agsyl (عَلْقَةً) derdini bejermekde, gyzgyn çişleri ýatyrmakda peýdalanylýar. Hynanyň gaýnadylyp alnan suwuny ýanan ýere çalsaň tiz bitirýär. Ondan alnan boýag saçyňy gyzardýar we oňat täsir edýär. Dyrnaklaryň döwülmeginiň öňüni alýar. Kese-liň başlangyç döwründe hyna bilen boýansa, mama bilen kesellän adama mama golaýlaşmaz we asla ýokaşmaz. Özem bu synag edilip görülen zat.

Ümmi Selme şeýle rowaýat etdi: «Resulalla bir ýerine ýara çyksa ýa-da eline tiken batsa hökman hyna çalnardy». Buharynyň «Taryhynda» şeýle diýilýär: «Başym agyrýar diýip Pygamberimize ýüz tutanlara gan aldyr, aýagym agyrýar» diýen-lere hyna çalyn (boýan!) diýen sözlerden başga zady aýtman-dyr».

Abu Hüreýre hem Pygamberimiziň: «Ýehudylar we tersalar hyna çalynmaýar. Siz olaryň tersine boluň» diýenini aýtdy.

Ahmet ibn Hanbal: «Ähli – kitaba (hristianlar we ýahudylar) meňzejek bolup çal saçyny üýtgetmeýänleri halamok». Pygamberimiz: «Çal saçyňzy üýtgediň, ýöne ähli-kitaba meňzemäň» diýdi.

Ahmet: «Ýekeje gezegem bolsa hyna çalnyp gör. Ýehudy-lara meňzemezlik üçin hyna çalynmagyň isleýarin» diýdi.

Abu Zerden eşidip aýtmaklaryna görä, Pygamberimiz: «Garrylygyňzy hyna bilen üýtgetmek iň oňat emdir» diýipdir.

Abu Rafyg Pygamberimiziň ýanynda otyrka, onuň eli bilen başyny sypap: «Size boýaglaryň serweri bolan hynany ulanma-gy maslahat berýarin. Ol jana ýakymly we jynsy höwesiňizi güýclendirýän zatdyr» diýenini gürrüň beripdir.

Enes: «Hyna çalynyň, ol siziň juwanlygyňzy, görküňizi we jynsy höwesiňizi artdyrar» diýdi.

Muwaffak Abdyllatyp: «Hynanyň reňki ýakymly (ýuwan) gyrmazydyr. Ol söýgi güýjuni heýjana getirýän, atyr ysly zatdyr. Ötüp giden adamlaryň hemmesi diýen ýaly hyna bilen boýanardy. Mysal üçin Muhammet Hanapyýa, Ibn Sirin we başga-da birnäçeler şeýledir. Abu Bekr, Omar, Abu Ubeýde dagylaram hyna çalynýan eken. Ibn Omar bolsa hyna bilen sakgalyny sary reňke boýapdyr» diýdi.

Ümmi Selmäniň Pygamberimiziň, saçyndan bir taryny öz-lerine görkezendifini, onuň hem hyna we nil boýag bilen boýalandygyny gördük diýip, Buharynyň kitabynda ýatlanylýar.

Enes hem Pygamberimiziň boýalan saçyny görüpdir. Indi Ümmi Selmäniň «Resulalla bir ýerine ýara çyksa ýa-da eline tiken batsa, hökman hyna çalnardy» diýen sözlerinde durup geçeliň.

Elbetde, ýarany bejermek üçin, täze etiň ösüp çykmagy üçin, ondaky çyglylygy guradýan serişdeler gerek. Hyna hem ýaraly ýerde etiň ösmegine päsgel berýän çyglylygy guradýar. Tiken hakda aýtsak, hynada beden agzalaryny ýumşadyjy güýç bolup, ol tikeniň aňsat çykmagyna ýol açýar. Hynany ýüň geýimleriň arasynda goýsaň, ony oňat saklaýar, güye düşmezligine ýardam berýär.

Synag geçiriren käbir adamlar şeýle diýdi: «Hynanyň ýapragyny suwda ezmeli, soňra sykyp şiresini almaly. Her günde 40 dirhem agramyndaky hyna şiresini 10 dirhemlik şeker bilen garyp içmeli we guzy eti bilen naharlanmaly. Bu düzgüni 20 günläp ýerine ýetirseň heýwera keseliniň öňüni alýar we bejerýär.

■ «Ha» harpy: ؔ

ماما-جوك Mamamonjuk. Malwa. (Malva). Sowuk-çygly tebigatly, tebigatyň we bokurdagy ýumşadyjy [täsiri bolan] ösümlik. Üsgülewigiň garşysyna iň oňat dermanlaryň biridir. Mamamonjuyň dänesini ýeňil iç ýuwmada we başga ýerlerde ulanylýar. Ondan gaýnadylyp alınan ergin otyrýer gjilewigini aýyrırmaga peýda berýär.

چەرچەر Çörek. Allatagala bu hakda «Indi bir kişini, ine, şu puluňyz bilen şähere iberiň, ol iň gowy, pækize tagamlary saýlap, size ondan rysg-nesibe alyp gelsin » diýdi. Bu ýerde agzalýan tagam çörekdir.

Tebipler bu hakda şeýle diýdi: «Iň gowy çörek tamyrda bişen arassa çörekdir. Onuň tebigaty gurak-gyzgyndyr. Tä so-wa-ýanca iýmezlik gerek, sebäbi gyzgyn çörek suwsatgyç bolýar. Çörek iýmegiň iň gowy wagty onuň bişirilen günüdür. Gury we petir çörek gowşan aşgazany berkidýär, olardan soňra «garby» atlandyrylyan çörek has peýdaly. Bularidan galan çörek

ýaramazdyr. Ununda kepegi az boldugyça, çöregiň aşgazanda siňmesi haýallar, ýone ýokumlylygy taýdan örän ýokary bolýar. Iň ýokumlysy we ýeňil siňyäni ýumşak çörek-dır. Çörek owuntyklary ýellenmäni aýyrýar we haýal siňyär. Ýag-ly köke agyr hyltyň döremegine sebäp bolýar. Süýtli çörek örän ýokumly we haýal siňyär. Arpa çöreginiň agyryny köşes-diriji, gan akmasyny saklayjy we iç ýellenmesini aýryjy häsiýeti bar. Nohut unundan bişirilen çöregiň siňmesi haýaldyr. Oňa köp duz atmak maslahat berilýär.

Äşeden eşidip gürrüň bermeklerine görä, Pygamberimiz: «Çöregi hormatlaň, çünki Hudaý asmanlary we ýeri oňa tabyn etdi» diýipdir.

Iýýän çöreginiň ununda gum ýa çäge bar bolan adamýň ujydynda we böwreginde daş dörär.

_____ وب خرن Çowdary. (*Ceratonia siliqua*). Sowuk tebigatly, iç gatadyjy täsiri bolan, aşgazana ýaramsyz ösümlik. Ondan alınan şire gyzgyn tebigatly bolup, aşgazany gowşadýar, iýmit siňdiri-şini haýalladýar. Rowáatlara görä, Süleyman pygamberiň hasasy çowdary (harnup) agajyndan ýasalypdyr.

ردل ➤ Gorçisa. (*Sinapis*). Gyzgyn-gurak tebigatly bolup, balgamyň döremeginiň önüni alýar. Ondan aşa köp iýmek göze zyýan berýär, hatda kör bolmagyňa getirýär. Onda beýnidäki gan lagtalanmasyny açyjy (aýryjy) täsir hem bardyr.

لاتوك Latuk. Salat. (*Lactuca*). Tebigaty sowuk-çygly ösümliklere degişli, uky tutdurýan, ähli gökönümleriň içinde ýokumlylygy iň gowy bolan ösümlik. Zenanlaryň süydüni köpeldýär, ukusynda samraýanlara peýda berýär, ynsan tohumyny guradýar, jynsy höwesiňi köşesdirýär. Ony yzygider iýip ýormek kähalatda gözüň ejizlemegine sebäp bolýar.

حشيش حشيش Haşhaş. Göknar. (*Papaver*). Sowuk-gurak tebigatly. Ukladyjy we agyryny duýdurmazlyk täsiri örän uly. Kelläni dumanladyp, bulaşdyrýar.

خطمي Güldaýry. Gülhatmy. (*Althaea officinale*). Oňat häsiýetli

gyzgyn ösümlük. Köküni gaýnadyp içmek içgeçmäniň, hatda ganly içgeçmäniň hem bire-bir emi. Onuň dänesini ýeňil iç ýuwmalarda ulanýarlar.

شیرکه Sirke. Gyzgyn we sowuk tebigatdan düzülen. Aşga-zan çişmesine, gastrite (التهاب المعدة) peýda berýär. Emma öt haltasyna, bagra we balgama zyýan berip bilýär. Ony do-kuzdonly (الجمرة karbunkul), syzlawuk (النملة), gotur we gijilewik (الحرب) ýaly dertlere, endamyň ýanyk ýerine (حرق) çalsaň agyryny aýryp, ýarany tiz bitirýär. Ony gül ýagyna we suwa garyp ulansaň baş agyrystsyna peýda berýär, şonuň bilen agzyň çaykasaň, agyrynyň gyzgyn ýa sowukdygyna (gyzgyn ýa-da sowuk tebigatly agyrydygyna garamazdan) garamazdan, diş agyrysyny köşeşdirýär. Aşgazany gyzdyrýar we iýmitiň tiz siňmegine ýardam berýär. Resulalla: «Tagamlaryň gowusy sirkedir» diýdi. Pygamberimizden eşitmeklerine görä, ol Hudaýa yüzlenip: «Eý, Alla! Sirkä bereket ber. Ol menden owalky pygamberleriň iýmitidi» diýipdir. Ýene bir rowaýatda: «Öýünde sirke bolan hojalyk garyp däldir» diýilýär.

Sirkäni bala garmak bilen, köp derde derman bolan sirkelibal içgisini ýasaýarlar. Şondan ýasalan goýy suwuklyga-da Yrakda sirke diýilýär. Süňňi gyzgyn bolan ýa-da gyzgyny galan adamlaryň saglygyny saklamak üçin oňat serişde. Sirkelibal ölüm howply (septiki) gyzzymalary (الحميات العفنة) dep edýär. Ony aşa köp peýdalanan mak ynsan tohumynyň azal-magyna sebäp bolýar.

شەرپ، چاکىر. Ol esasan üzümden ýasalýar. Bu Ymam Hanapyýanyň aýdan sözüdir. Ýone öňki ýazgylarda ýatlaýşymyz ýaly, bir näce ymamlar serhoş edýän her bir içgini «şerap, çakyr» diýip atlandyrdylar. Bu barada ýüpek hakda gürrün gozgalýan ýerde agzapdyk.

خالل دىسىنچىرى. Bu hakda «Elip» harpynda «Erek» bölümünde aýdypdyk.

خامىت Hamt. Abu Ubeýde: «Tikeni bolan her bir agaja hamt diýilýär diýse, başga birleri hymt bu erek daragtydyr» diýdi.

Hamт hakda Allatagala hem ýatlap geçdi.

Хиýар Hyýar. (*Cucumis sativis*). Adaty hyýarlar uzyn hyýarlardan sowuk we galyňdyr. Iň oňat hyýar süýji tagamly, çigidi kiçi bolanydyr.

Derman hökmünde ony bala garyp ulanýarlar. Iň oňady hem onun maňzyny şeýdip ulanmakdyr.

Хиýар شнебр Ýabany dalçyn. (*Cassia*). Onda melanholiýany we holerany sürüjilik (sazlaýjylyk) täsiri bar. Bokurdak çışlerini, ýarasyny aýırmak üçin onuň suwy bilen agyz bokurdagyň çaykamaly. Ony dürli hili gaýnadyp, iç ýuwma edip, derman hökmünde peýdalanyп bolýar. Medisina